

Rita Balsevičiūtė – Klaipėdos universiteto doktorantė
Moksliniai interesai: liaudies medicina, gydymo magijos tyrimai
El. paštas: rita.balse@gmail.com

Rita Balsevičiūtė – PhD student of Klaipėda University
Research interests: folk medicine, healing magic research
E-mail: rita.balse@gmail.com

Rita Balsevičiūtė

Klaipėdos universitetas

VAIDILUČIŲ TERAPINĖ VEIKLA IR ŠIOS VEIKLOS REFLEKSIJOS XIX–XXI A. LIAUDIES MEDICINOJE (I DALIS)

Anotacija

Remiantis XV–XVIII a. rašytiniais šaltiniais, vaidilučiai, ikikrikščioniškosios religijos kulto tarnų funkcijų perėmėjai, atliko įvairias pareigas, tarp jų – terapinę¹ veiklą. Šaltinių aprašuose nurodoma, kad suteikiamos terapinės pagalbos pobūdis skyrėsi pagal vaidilučių atliekamą maginę praktiką. Vaidilučių gydomoji veikla nėra sistemingai tyrinėta. Šiame straipsnyje analizuojami duomenys apie skirtingų vaidilučių grupių terapinę veiklą XV–XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose ir nustatomos šios veiklos refleksijos XIX–XXI a. liaudies medicinoje, remiantis archyviniais ir autorės gydymų tikėjimų užrašymais. Tyrimas padeda atsekti liaudies medicinos terapinių metodų prasmę ir kilmę, galimą tradicijų raidą.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: vaidilučiai, liaudies medicina, baltų mitologija, terapinė veikla, užkalbėtojai, žolininkai, pustonys, kraujučiai.

Abstract

According to 15th to 18th-century written sources, priests-*vaidilučiai*, successors to the servants of the pre-Christian religion, performed various duties, including therapeutic activities. The descriptions in sources indicate that the nature of the therapeutic assistance they provided varied according to the magic activity they performed. The healing activities of *vaidilučiai* have not been systematically studied. This article analyses data on the therapeutic activities of different groups of *vaidilučiai* in 15th to 18th-century written sources, and identifies traces of these activities in 19th to 21st-century folk medicine based on archival records and the author's healing faith records. The

¹ *Medicinos terminų žodynas* (1980). Sudarė V. Astrauskas, S. Biziulevičius, S. Pavilionis, A. Vaitilavičius, A. Vileišis. Vilnius: Mokslas, p. 539. Šiame žodyne pateiktas (p. 539) *terapijos* termino aiškinimas: 1) gydymas (nechirurginis); 2) vidaus ligų gydymas (nechirurginiais metodais). Todėl tekste *terapinė veikla* ir *gydomoji veikla* vartojama kaip sinonimai. Nagrinėjamuose rašytiniuose šaltiniuose nerasta duomenų apie vaidilučių chirurginių metodų taikymą.

research helps us to trace the meaning and origins of some therapeutic methods of folk medicine, and the possible development of traditions.

KEY WORDS: Baltic mythology, folk medicine, therapeutic activity, *vaidilučiai*, charmers, herb-alists, *pustoniai*, *kraujučiai*.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v28i0.2239>

Į v a d a s

Prūsų ir lietuvių žyniai XV–XVIII a. pradžios rašytiniuose šaltiniuose įvardijami vaidelotais, vaidilomis, vaidilučiais. Pirmą kartą vaidilučius 1428 m. pamini Heinrichas Beringeris, kuris rašinyje „Pamokymas apie prastuomenę, pirmiausia apie prūsus“, aprašydamas prūsų pagonybę, teigia, kad prūsai gerbia (pagoniškus) šventuosius ir vaidilas². Vaidilučiai laikytini ikikrikščioniškosios religijos kulto tarnų funkcijų perėmėjais. Jie atliko įvairias pareigas, tarp jų ir medicinos srities.

Juozas Meškauskas nurodo, jog „senovės Lietuvos medicina buvo žynių, vaidilų, žolininkų, burtininkų rankose“³. Juozas Tumas Vaižgantas straipsnyje „Kalbiamieji žmonės“ teigia, jog „burtininkai yra medikų ir gamtininkų prototipai. Tautinė medicina (burtai) davė farmakognoziją ir farmakopėją“⁴. Kai kuriose XX a. pradžioje užrašytose gydymo formulėse užsimenama, kad „gydymo būdas paein iš gadinės, kada žmones gydę kunigai [vaidilučiai – *aut. past.*] anglimi iš šventos ugnies“⁵. Vaidilučius gydytojais įvardija Benjaminas Siaurusaitis⁶, Rolandas Petkevičius⁷, tačiau skirtingų vaidilučių grupių veiklos nenagrinėja. Mus domina skirtingų vaidilučių grupių, kaip gydytojų, veikla, galimai naudotos terapinės procedūros, gydymo technika ir žinių sklaida bei jų veiklos refleksijos XIX–XXI a. liaudies medicinoje.

Darbo tikslas: išanalizuoti duomenis apie vaidilučių terapinę veiklą XV–XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose ir nustatyti šios veiklos refleksijas XIX–XXI a. liaudies medicinoje.

Darbo objektas: vaidilučių terapinės veiklos duomenys, randami XV–XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose.

² BRMŠ T. I, p. 491.

³ Meškauskas, J. (1987). *Lietuvos medicinos istorija. Medicinos mokslas, gyventojų medicininio ir socialinio aprūpinimo istorinė ir dokumentinė apžvalga*. Pasaulio lietuvių gydytojų sąjunga. Chicago II: „Draugo“ spaustuvė p. 3.

⁴ Tumas-Vaižgantas, J. (2014). Kalbiamieji žmonės. In *Lietuvių mitologija. Iš Norberto Vėliaus palikimo*. T. I. Sudarė Ramunė Vėliuvienė (p. 84–97). Vilnius: Mintis.

⁵ JBSn 2, p. 382.

⁶ Siaurusaitis, B. (2005). Gydytojo samprata ir raida Lietuvoje. In *Žmogaus samprata tradicinėje kultūroje: konferencijų medžiaga iš konferencijų ciklo „Gimtis. Būtis. Mirtis“*. Sudarė Rita Balikutė (p. 196–203). Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.

⁷ Petkevičius, R. (2012). Aukojimas tradicinėje lietuvių medicinoje XVI–XXI amžiuje. *Tautosakos darbai*, XLIV, 98–120.

Tyrimo metodai: lyginamasis, analitinis, interpretacinis.

Istorinis-lyginamasis metodas taikomas siekiant palyginti skirtingu metu (XV–XVIII a.) parašytų istorinių šaltinių mitinę medžiagą apie vaidilučių terapinę veiklą. Užfiksuota mitinė informacija taip pat lyginama su XIX a. pabaigos – XXI a. pradžios archyviniais ir 2009–2019 m. autorės užrašytais gydomųjų tikėjimų aprašymais. Šio metodo taikymas atskleidžia mitinės medžiagos transformaciją istorinės kaitos kontekste. Tyrime remiamasi Algirdo Juliaus Greimo įžvalga, jog metodologiniu lygmeniu į kiekvieną užregistruotą faktą reikia žiūrėti kaip į integralią platesnės visumos dalį, į kurią jis įeina. Kiekvienas mitinis objektas ar epizodas turi būti pretekstas sukurti hipotetinį modelį, galintį išaiškinti ne tik tą objektą ar epizodą, bet ir kitus su juo susijusius reiškinius⁸. Struktūrinės turinio analizės metodas – įdėmus mitinės medžiagos (per)skaitymas – suteikia galimybę apčiuopti skirtingus nagrinėjamo šaltinio (teksto, konteksto apie vaidilučių terapinę veiklą) patikimumo lygmenis. Interpretuojant (interpretacinis metodas) XV–XVIII a. šaltiniuose užfiksuotą mitinę informaciją apie vaidilučių terapinę veiklą, atskleidžiama tai, kas tekste nėra tiesiogiai pasakoma. Tyrime atsiribojama nuo religinių įsitikinimų ir nevertinama vaidilučių terapinė veikla ir gydymo būdai šiuolaikinės oficialiosios medicinos požiūriu. Tyrimas padeda atsekti kai kurių liaudies medicinos terapinių metodų prasmę ir kilmę, galimą tradicijų raidą.

Vaidilučiai – gydytojai ir gydymosi žinių skleidėjai

XV–XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose pateiktos fragmentuotos žinios apie vaidilučių, kaip gydytojų, veiklą. 1529 m. Simonas Grunau veikale „Prūsijos kronika“ nurodo, jog vaidilučiai gyveno „pasiskirstę po visą kraštą“, t. y. kaimuose, ir „turėjo mokyti paprastuosius žmones“; jie „laimino sergančius žmones ir gyvulius“⁹. Jei ligonis būdavo kilmingas vyras, tai prie jo būdavo vaidilutis, kuris „keturias savaites stebėdavo ligą ir visą laiką vaideliuodavo dėl jo pasveikimo. Jei neidavo geryn, darydavo iškilmingą įžadą gailėstingiems dievams. Jeigu ir tai nepadėdavo, gydydavo pelenais iš dievams kurstomos šventosios ugnies“¹⁰.

1571 m. lapkričio 26 d. Labguvos amtmono tarnybiniame rašte rašoma, kad Kuršių marių pakrantėse žvejų kaimeliuose siaučiant marui pagalbos buvo prašyta pranašautojų [vaidilučių – *aut. past.*] pagalbos. Norint sužinoti dievų valią ir išgelbėti gyventojus buvo atliktas ožio aukojimas¹¹.

⁸ *Mitologija šiandien* (1996). Antologija. Sudarė Algirdas Julius Greimas, Teresa Mary Keane. Vilnius: Baltos lankos, p. 203.

⁹ BRMŠ T. II, p. 110–111.

¹⁰ Ten pat, p. 115.

¹¹ Ten pat, p. 227–228.

1583 m. Lukas Davidas veikale „Prūsijos kronika“ pasakoja, kad „bėdų prispausti ar nusiminę dėl sveikatos“ žmonės kreipdavosi į vaidilučius, kurie patardavo, „kaip atgauti sveikatą ar nukreipti ir nuvyti nelaime“; šiuo tikslu buvo atliekamas ožio aukojimas¹². Pasak Luko Davido, „kai kas nors, ypač jei tai būdavo kilmingas žmogus, susirgdavo, pas jį atveddavo vaidilutį, kuris pas ligonį būdavo išstis dienas, jį prižiūrėdavo, vaideliuodavo, meldavosi ir laimindavo“¹³; kai moterį po gimdymo aplankiusios moterys atkloja naujagimį ir giria, o paskui vaikas suserga, „tai, manoma, kad moterys girdamos jį nužiūrėjusios, ir tada tuoj turi būti pakviesta vaidilutė, kuri turi kūdikį palaiminti ir išgydyti; jei vaikas ar šiaip žmogus susirgęs pradeda liesėti ir silpnėti, sakoma, kad jį ėda požeminiai..., tokiam taip pat reikalinga vaidilos ar vaidilutės gydymas ir patarimas“¹⁴.

Jokūbas Lavinskas „Laiške Jonui Pauliui Kampanui“ (1583) rašo: „...jeigu kieno nors sūnus ar duktė sirgdavo, kviesdavo burtininką [vaidilutį – *aut past.*]. Jis, metęs burtus, už ligonį aukodavo dievui aviną...“¹⁵

Matas Pretorijus veikale „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“ (XVII a. pab.) mini, jog vaidilutė galėjo išgydyti vaiką, kuriam „pavojingai lūžę kaulai ir kuris sutrauktas paralyžiaus“, pasitelkusi dievų suteiktą gydomąją galią rombuotam medžiui¹⁶. Autorius nurodo vaidilučių pareigas medicinos srityje: a) rūpintis religiniais aukojimais; b) lankyti ligonius, gydyti; c) padėti žmonėms užkalbėjimais, gerais ir patikimais patarimais; d) užkalbėti gyvulių ligas; e) spręsti iš likimo ženklų¹⁷.

1633 m. Konsistorijos ir vizitacijos nuostatuose užsimenama, kad susirgus žmonėms ar gyvuliams buvo kreipiamasi į burtininkus, kurie verčiasi druskos pūtimu, užkalbėjimu, būrimu ar pranašavimu¹⁸.

Šie aprašai atskleidžia, jog vaidilučiai buvo gydytojai, į kuriuos žmonės kreipdavosi patarimo, pagalbos ligos atveju, jie (vaidilučiai) padėdavo nuramindami, patardami, diagnozuodami ligą, atlikdami terapines procedūras (religinius aukojimus, užkalbėjimus, įžadus, gydymą aukojimo pelenais, ženklų aiškinimą ir kt.), ligonio stebėjimą bei slaugą. Tačiau vaidilučių suteikiamos terapinės pagalbos pobūdis skyrėsi pagal jų atliekamą maginę veiklą.

Mato Pretorijaus teigimu, vaidilučiai buvo skirtingi pagal įgytas žinias: „...vieni vaidilučiai laikėsi prie krivio ir šventose vietose, kiti gyveno kaimuose su paprastais žmonėmis; vaidilučiai turėjo pas krivių pasirengti viskam, ko reikėjo

¹² BRMŠ T. II, p. 281–282.

¹³ Ten pat, p. 295–296.

¹⁴ Ten pat, p. 299–300.

¹⁵ Ten pat, p. 609.

¹⁶ MP T. III, p. 115.

¹⁷ Ten pat, p. 387–389.

¹⁸ BRMŠ T. III, p. 643.

jų tarnybai, o kiti buvo paleidžiami, jeigu jie išmanė tik vieną būrimo rūšį.¹⁹ Autorius išskyrė tuo metu (XVII a. pab.) tebesančias vaidilučių grupes pagal maginę veiklą: „...prie jų (vaidilučių) priskirtini ir šiuo metu tebesantys *wazkones, zwakones, dumones, puttones, orones, szweigdžurones, lekkutones, widdurones, krauiutte, pustones, seitones, sietones, wejones, nerutti, szwalgones, kaukuczones, sapnones* ir kt., nes jų likusių dar randama Žemaitijoje ir palei Prūsijos žemės sienas, prieinančias prie Lietuvos ir Žemaitijos.“²⁰

Toliau apžvelgiame skirtingų vaidilučių grupių, kaip gydytojų, veiklą, galimai naudotas terapines procedūras, gydymo techniką bei žinių sklaidą ir jų veiklos refleksijas XIX–XXI a. liaudies medicinoje.

Kraujučiai

Pasak Mato Pretorijaus, kraujučiai buvo „senovės prūsų medikai, mokėję sustabdyti kraują iš žaizdų ar šiaip per gausiai bėgantį kraują, nuleisti kraują, statyti kraujasiurbes taures arba ragelius, iš kraujo skonio ir kvapo apibūdinti ne tik žmogaus ir gyvulio sveikatą, bet ir sėkmingą ar nesėkmingą lemtį“²¹. Jie terapinėje praktikoje vartojo užkalbėjimus: „...kraujučiai po barzda sumurma keletą žodžių, o paklausti, ką jie kalbėjo, pamaldžiais judesiais sakosi linkėję, kad žmogui išėitų į sveikatą.“²² XVIII a. pr. nežinomo autoriaus rašinyje „Žinios apie lietuvių būdą, prigimtį ir gyvenimą“ nurodoma, kad „jie (burtininkai) užkalbėjimais moka sustabdyti kraują žmogui ar gyvuliui“.²³

XV–XVIII a. pradžios rašytiniuose šaltiniuose nepateikti kraujo tekėjimo gydymieji užkalbėjimai, tad tiesiogiai ikirikščioniškųjų formulių nėra žinoma. XIX–XX a. etnologai ir tautosakininkai kraujo tekėjimo užkalbėjimų yra užrašę gausiai (žr. Jonas Balys, Daiva Vaitkevičienė)²⁴. Sutinkame su Jono Balio, Gintaro Beresnevičiaus, Daivos Vaitkevičienės išvalgomis, jog sunku atskirti grynai lietuviškus ikirikščioniškos kilmės užkalbėjimus, nes daugybė jų (ikirikščioniškų užkalbėjimų) yra susimaišę su krikščioniškaisiais ar yra skoliniai iš kitų tautų, be to, patys dar skilę, perėję iš vieno į kitą. Archajiškiausiomis laikomos tos užkalbėjimų formos, kuriose nėra krikščioniško konteksto, o tokių gausu Lietuvos tradicijose²⁵.

¹⁹ MP T. III, p. 363.

²⁰ Ten pat, p. 391.

²¹ Ten pat, p. 409.

²² Ten pat.

²³ BRMŠ T. III, p. 328.

²⁴ Balys, J. (2003). Liaudies magija ir medicina. In *Raštai*. T. IV. Parengė R. Repšienė (p. 272–273). Vilnius: LLTI; *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės* (2008). Parengė D. Vaitkevičienė. Vilnius: LLTI, p. 105, 107, 108, 252, 403, 424, 435–447, 449–457, 500, 535, 537, 568, 582, 601, 607–629, 697, 698.

²⁵ Zajavlova, M. (2005). Žmogaus samprata lietuvių ir baltarusių užkalbėjimuose nuo ligų. In *Žmogaus samprata tradicinėje kultūroje: konferencijos medžiaga*. Sudarė R. Balkutė (p. 36–43). Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.

Analizuojant nekrikščioniško konteksto užkalbėjimus, pastebėta, jog kraujo tekėjimo gydymo formulėse dažnai naudojami senovės baltų tikėjimų fragmentai – akmenis, vandens konstruktai. Pvz., paverčiant akmeniu stabdomas kraujas („Bitė, duona ir vanduo, tegul stojis kraujas kaip akmuo!“²⁶); kraujo tekėjimas lyginamas su upe, o sustabdymas – su upės savaiminiu sustojimu („Kaip upelė bėgdama bėgus sustoja, kad taip mano kraujelis sustotų bėges!“²⁷); kraujavimo paneigimas – kraujo bėgimas neįmanomas kaip akmenis ar vandens kraujas („Pas bitelį nėra kraujo, pas vandenėlį nėra kraujo, pas akmenėlį nėra kraujo“²⁸). Tikėtina, kad XIX–XXI a. nekrikščioniško konteksto kraujo tekėjimo gydymo formulėse reflektuojami senieji prūsų ir lietuvių užkalbėjimai.

Pustonys

Anot Mato Pretorijaus, pustonys – tai vaidilučiai, kurie pūtimu ne tik gydė žaizdas, bet galėjo ir pakenkti: „...papūstus į skepetą, ant kurios yra tik truputis ištekėjusio kraujo, tai tuoj pat pacientas pajunta žaizdų skausmus sumažėjus, arba, nelygu koks buvo ketinimas, juos sustiprėjus.“²⁹ Matui Pretorijui buvo žinoma, kad pustonys pūtimo procedūros metu meldavosi ir tardavo keistus žodžius. Jis ne kartą stebėjo, jog „pustonys pučia taip, lyg tuo metu prarytų vieną ar kitą žodį“³⁰. Rašinyje „Žinios apie lietuvių būdą, prigimtį ir gyvenimą“³¹ nurodoma, jog (vaidilos) „gali nupūsti votį, sutinimą, rožę ir panašias žmonių ir gyvulių ligas; jie tik pamurma keletą žodžių ir triskart papučia į sužalotą vietą, ir žaizda dingsta“³².

Mato Pretorijaus aprašyti pustonių veiksmai siejasi su XIX–XXI a. tautosakininkų užrašytais verbaliniais ir gestiniais užkalbėjimų atlikimais. Užkalbėjimų užrašymuose yra pačių užkalbėtojų nurodymai, jog formulė sakoma „neatsidusus“³³, „vienu dūku“³⁴, „kvapo nepaleidžiant“³⁵. Anot užkalbėtojų, pasakius užkalbėjimą, reikia „papūsti iš burnos garu“³⁶, „atsidusti stačiai žaizdon“³⁷.

²⁶ LUGF Nr. 1001, p. 437.

²⁷ LUGF Nr. 1048, p. 449.

²⁸ LUGF Nr. 13, p. 107.

²⁹ MP T. III, p. 409.

³⁰ Ten pat, p. 409–411.

³¹ Šio rašinio autoriumi 1923 m. žurnale „Erleutertes Preussen“ nurodytas Matas Pretorijus, tačiau tyrinėtojai įrodinėja, jog straipsnio autorius – nežinomas asmuo, parašęs straipsnį leidiniui naudodamasis M. Pretorijaus medžiaga – BRMŠ T. III, 324.

³² BRMŠ T. III, p. 327.

³³ „Neatsidusus reikia triskart pakartot“. LUGF Nr. 16, p. 107.

³⁴ „...turi iškalbėt vienu dūku“. LUGF Nr. 313, p. 228.

³⁵ „Reikia kalbėti tris sykius, kvapo nepaleidžiant.“ LUGF Nr. 242, p. 203.

³⁶ „Papūsti iš burnos garu...“ LUGF Nr. 800, p. 363.

³⁷ „Šitų maldelių kalba neatsidusus ir teip kalba 3 kartus. Po kiekvienu kartu maldelių sukalbėjus žaizdų peržegnoja ir atsidūsta stačiai žaizdon.“ LUGF Nr. 1056, p. 454.

Daiva Vaitkevičienė, remdamasi XIX–XX a. užkalbėjimų analize, teigia, jog Lietuvoje vyrauja iš trijų pagrindinių dėmenų susidedanti užkalbėjimo sakymo technika: 1) užkalbėjimas kartojamas keletą kartų; 2) sakant užkalbėjimą, negalima atsikvėpti, t. y. būtina sulaikyti kvapą; 3) pasakius formulę, būtina papūsti į lignonį (konkrečiai į užkalbamą sergančią vietą) arba užkalbamą daiktą³⁸. Mato Pretorijaus pateiktas fragmentas „papūtus į skepetą <...> pacientas pajunta žaizdų skausmus sumažėjus...“ galimai atsispindi gydant užkalbėjimu ant tarpinio objekto ar nesant lignonio šalia (netiesiogiai) (plačiau žr. Daiva Vaitkevičienė³⁹).

Apie XXI a. užkalbėjimų atlikimą esant / nesant lignonio šalia ir ant tarpinio objekto Aukštadvario krašto (Trakų r.) užkalbėjoja Rozalija⁴⁰ pasakoja: „...užkalbėjimui naudojamas stalelis, labai senoviška lininė staltiesė. Ant stalelio susidedi tai, ką užkalbi (duoną, cukrų, druską, vandenį). Lignonį pasodini ant kėdės, atidengi pakenktą vietą ar ten, kur skauda. Darai kryžiaus ženklą. Įkvėpi oro ir užkalbinėji neatsidusdama. Tada likusį orą išpūti ant užkalbamų dalykų ir lignonio. Vandenį ir cukrų pakeli nuo stalo ir vėl padedi. Šitaip reikia pakartoti tris kartus, atkartojant po tris poterius (užkalbėjimus). Lignonis nebūtinai turi dalyvauti. Bet labai gerai, kad tu lignonį būtum nors kartą matęs, tada greičiau (galima) atsikratyti ligos. Kiekvieną kartą po užkalbėjimo pakeliant cukrų ar vandenį reikia šnabždėti lignonio vardą.“ Apskritai pustomių ir XIX–XXI a. užkalbėtojų taikyta / taikoma užkalbėjimų technika yra tapati.

Mato Pretorijaus aprašytas vaidilučių veiksmas „pūtimu palengvinti žaizdos gijimą“⁴¹ XIX–XXI a. reflektuojamas motinos ar kitų empatišku elgesiu vaikui susižeidus. Pvz., „jei vaikas arba kitas kas susižeidžia pirštą, ranką arba kitą kurią nors kūno dalį, tai, raminant jį ir pučiant užgautąją vietą, sakoma: – Giju giju, zuikio taukų, vilko plaukų“⁴².

Žolininkai

Matas Pretorijus žolininkų nesiejo su medicina, o priskyrė „būrėjams iš žolių“. Jis teigė, jog žolininkams buvo žinomos žolės⁴³, kurios „gali taip apnuodyti, lyg

³⁸ LUGF, p. 43.

³⁹ Ten pat, p. 41–42.

⁴⁰ Pateikėja Rozalija Ališauskienė–Sinkevičiūtė, g. 1927 m. Kruncikų k. Trakų apskr. Aukštadvario vlsč. Gyv. Aukštadvario mstl. Užrašė Rita Balsevičiūtė 2010 01 12.

⁴¹ MP T. III, p. 411. „...mano, kad dėl jų papūtimo žaizda lengviau užgis“.

⁴² LUGF Nr. 1336, p. 548. Panašūs užkalbėjimai Nr. 1334, 1335, p. 548.

⁴³ Šiame fragmente aprašomi psichotropiniai augalai, galimai durnažolės. Durnažolėmis vadinamos keturios skirtingos augalų rūšys (juodoji drignė, lot. *Hyoscyamus niger*; šunvyšnė, lot. *Atropa belladonna*; durnaropė, lot. *Datura stramonium*, nelaboji svidrė, lot. *Lolium temulentum*). Šie augalai nuodingi, veikia žmogaus psichiką. Lietuvoje jų naudojimas neretai sietas su magine praktika (plačiau žr. Senvaitytė, D. (2006). Psichotropiniai augalai lietuvių tradicijoje. *Liaudies kultūra*, 4(109), 21–25), tačiau liaudies medicinoje drignė nedidelėmis dozėmis vartojama

būtų įkirtusi gyvatė; paliestos žmogų paversti bepročiu; gali tiek pralinksminti, kad žmogus iš juoko gaus galą; pamatys patį velnią⁴⁴. Šis žolininkų priskyrimas būrėjams suprantamas to meto istoriniame kontekste. Norberto Vėliaus teigimu, XV–XVII a. gydymas žolėmis buvo prilyginamas raganavimui, burtininkavimui, o patys žolininkai laikomi burtininkais ir raganomis, t. y. žmonėmis, turinčiais antgamtinių galių. Remiantis 1468 m. vasario 29 d. Kazimiero teisynu, žolininkai buvo baudžiami mirtimi⁴⁵.

Nors XV–XVIII a. pr. rašytiniuose šaltiniuose nėra tiesioginių nuorodų, jog žolininkai gydė ar mokė gydytis žolėmis, tačiau tikėtina, kad žolininkai gydė ir skleidė vaistingųjų augalų rinkimo bei gydymosi žinias.

Nagrinėjamo laikotarpio šaltiniuose pateikiamos labai fragmentuotos žinios apie augalų vartojimą gydymui / gydymuisi. Tai, kad senovės žmonės žinojo kai kurių žolių gydomąją paskirtį, mokėjo rinkti ir elgtis su žolėmis, atsiskleidžia Mato Pretorijaus pasakojime apie šventus žolynus: „...ypač šventa pelkėse auganti žolė <...> šilingė, jos neskina, pirma nepadėję šilingo į tą vietą [galimai atsidėjimas – *aut. past.*]. Tarp kitų yra ir tokia žolė, kurią jie vadina gryzuzole, t. y. sąnarių arba grįžo žolė, ir jie turi įprotį <...> iškasti ją su šaknimis, tačiau taip, kad kastuvą neprisiliestų prie šaknies, o iškasę neima plikomis rankomis, paima tik su baltu audeklu ir laiko saviems poreikiams. Šitokių žolių turi daug...“⁴⁶

Matas Pretorijus „Žolių ir gyvulių“ šventės aprašyme mini: „Apie Šv. Joną šeimininkai mėgsta savo samdinius, ypač mergas, siųsti į lauką rinkti Joninių žolių. <...> Likusias žoles suriša į ryšulį, džiuogaudami pasmeigia ant ilgos karties ir ją pastato prie vartų arba kur nors, kur bus suvežami grūdai. Šitą didelę puokštę jie vadina kupole.“⁴⁷ Tolesnius veiksmus su kupole aprašo taip: „...ji stovi tol, kol pradedamas doroti javų derlius; tada jie tą žolių kėšulą nuima nuo karties ir dalį tų žolių <...> deda po javais, manydami, jog tokios žolės, nuo saulės kaitros perdžiūvusios, padės nuo graužikų <...>. Dalį tausoja vaistams, manydami, kad šitokios žolės padeda nuo visų ligų.“⁴⁸ Augalų rinkimo, džiovinimo ir kupolių darymo prieš Jonines ir jų metu tradicijos yra išlikusios nuo XIX a. Tikėta, kad per Jonines surinkti augalai turi stiprių gydomųjų galių⁴⁹.

dantų skausmui slopinti, augalo lapais aprūkomi sergantieji drugiu; džiovinti durnaropės lapai vartoti astmai gydyti, išsigandusiam ligonui duodavo pakramtyti durnaropės galvutę (žr. Biziu-levičius, S. (2013). *Liaudies medicina Aukštadvario krašte 1935–1939 metais*. Vilnius: Versmė, p. 172–173).

⁴⁴ MP T. III, p. 415.

⁴⁵ BRMŠ T. I, p. 586–587.

⁴⁶ MP T. III, p. 327.

⁴⁷ Ten pat, p. 503.

⁴⁸ Ten pat, p. 265.

⁴⁹ „Geriausia vaistingas žoleles rinkti per Šv. Joną arba iki kito jauno mėnulio“; „Visos gydomosios žolės, ypač čiobreliai, turi būti surinkti prieš Šv. Joną.“ SB Nr. 515, p. 120; Nr. 520, p. 121.

Vaistingųjų augalų vartojimas gydymui – sudėtinė liaudies medicinos dalis. XIX–XXI a. etnologai, tautosakininkai, etnobotanikai yra užrašę daugybę gydomųjų receptų įvairiose Lietuvos vietovėse (žr. R. Balkutė; N. Balvočiūtė, S. Biziulevičius, R. Petkevičius, R. Trimakas, A. Vaičiulytė, Ž. Petkevičiūtė ir kt.)⁵⁰. Dėl temos apimties apie tai šiame straipsnyje nesiplečiama.

Užkalbėtojai

XV–XVIII a. pradžios rašytiniuose šaltiniuose pateikiama labai fragmentuotų žinių apie užkalbėtojus. Matas Pretorijus užkalbėtojų nepriskyrė vaidilūčiams, nors galimai jie buvo tie, kurie pagal pareigas mokėjo „užkalbėti gyvulių ligas“ ar turėjo „padėti žmonėms užkalbėjimais“. Mato Pretorijaus teigimu, „užkalbėtojai užkalba visokiausias ligas, tokias kaip dantų skausmas, taip pat augliai, kraujo ligos“⁵¹.

1718–1719 m. Vilniaus jėzuitų akademinės kolegijos ganytojiškos veiklos dienoraštyje rašoma: „Pragaro dvasios pamokytos kerėtojos visur po žemdirbių namus pribarstė vasarą tarp javų gausiai augančių raugių sėklų pamokydamos, kaip, ištarus tam tikrus žodžius ar uždėjus tam tikrus burtaženklus, reikia gydyti žaizdas, įvairias ligas, gyvačių įgėlimus...“⁵² Šis fragmentas atskleidžia, kad kai kurios nesudėtingos, kasdieniškos būtinybės gydymosi formulės galimai buvo perduodamos paprastiems žmonėms. Tai atitinka Gintaro Beresnevičiaus teiginį, kad kaimuose dar XX a. vyravęs kelių skirtingų lygmenų medicininės magijos vartojimas / žinojimas. Jis teigia, jog asmeninė magija – privatus kelių formulių žinojimas, naudojamas ekstremaliais atvejais sveikatos labui ar pavojaus gyvybei akivaizdoje. Aukščiau nei asmeninė, privati magija yra žiniuonio magija. Žiniuonis išmokęs ir maldelių, ir kerėjimų, ir užkalbėjimų, ir žolininkystės, į jį kaime kreipiamasi patarimo ir pagalbos. Matyt, tai kaimo žynio reliktas. Greta žiniuonio yra užkalbėtojas. Tai – formulių žinovas, kuris neužsiima jokiais papildomais kerėjimais nei žolininkyste; jis tiesiog geriausiai gali išgydyti vieną ar kitą

⁵⁰ Balkutė, R. (2017). Liaudies medicinos ir užkalbėjimų tradicijos Onušio apylinkėse. In *Onuškis* (p. 1335–1364). Vilnius: Versmė; Balvočiūtė, N. (2005). Liaudies medicina Tauragnų apylinkėje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. In *Tauragnai* (p. 964–967). Vilnius: Versmė; Biziulevičius, S. (2013). *Liaudies medicina Aukštadvario krašte 1935–1939 metais*. Vilnius: Versmė; Petkevičius, R. (2011). *Nervinių sutrikimų gydymas tradicinėmis priemonėmis XX–XXI a. pr. Aukštaitijoje ir Dzūkijoje*. Magistro baigiamasis darbas. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas; Trimakas R. (2000). Liaudies medicinos tradicijos. In *Širvintos* (p. 537–541). Vilnius: Versmė; Vaičiulytė, A. (2009). Liaudies medicina. In *Obeliai. Kriaunos*. Vilnius, p. 976–998; Petkevičiūtė, Z., Savickienė, N., Savickas, A., Bernatoniene, J., Simaitienė, Z., Kalvenienė, Z., ... Mekas, T. A. (2010). Urban ethnobotany study in Samogitia region, Lithuania. *Journal of Medicinal Plants Research*, 4(1), 64–71.

⁵¹ MP T. III, p. 441.

⁵² BRMŠ T. IV, p. 121.

ligą, specializuojasi užkalbėjimais nuo „rožės“, karštinės, gyvatės įkirtimo. Tokių specialistų kaime gali būti keli ar keliolika⁵³.

1559 m. Prūsijos kunigaikštystės Tilžės miesto gyventojų Onos Narkuvienės ir Kotrynos Gailiuvienės, kaltinamų žyniavimu, tardymo protokoluose rašoma, kad Kotryna Gailiuvienė prisipažino, jog „padėjusi akliems žmonėms ir juos pagydžiusi...; padėdavo negaluojuantiems mažiems vaikams, kai jie negaludavo lyties organais ar nesveiki būdavo...“⁵⁴ Tardymo metu užrašyti trys gydymieji užkalbėjimai (vienas jų – lietuvių kalba, kiti du – vokiečių) ir vienas meilės užkalbėjimas vokiečių kalba⁵⁵. Pasak Daivos Vaitkevičienės, tai yra pirmieji dokumentuoti užkalbėjimai Lietuvoje; seniausio lietuvių kalba užrašyto gydomojo užkalbėjimo forma panaši į religinę aukojimo ar apžado formulę⁵⁶.

Gydymieji užkalbėjimai – liaudies medicinos sudedamoji dalis. XIX–XXI a. etnologai, folkloristai, tautosakininkai yra užrašę užkalbėjimų apščiai. Taip pat gausiai yra užrašyta žinių apie užkalbėjimų atlikimą, užkalbėtojų savimonę daugelyje Lietuvos vietų (žr. J. Balys, D. Vaitkevičienė, L. Būgienė⁵⁷, R. Petkevičius⁵⁸). Dėl temos apimties apie tai šiame straipsnyje nesiplečiama.

Apibendrinimas

XV–XVIII a. pradžios rašytiniuose šaltiniuose pateikta fragmentuotų žinių apie vaidilučių, kaip gydytojų, veiklą. Simono Grunau, Luko Davido, Jokūbo Lavinsko, Mato Pretorijaus ir kt. vaidilučių veiklos aprašai atskleidžia, jog vaidilučiai buvo gydytojai (dažniausiai kaimo bendruomenėse), į kuriuos žmonės kreipdavosi patarimo, pagalbos ligos atveju, ir jie (vaidilučiai) padėdavo patardami, atlikdami terapines procedūras bei galimai slaugą. Vaidilučių teikiamos terapinės pagalbos pobūdis skyrėsi pagal jų atliekamą maginę veiklą. Vaidilučių terapinė veikla reflektuojama XIX–XXI a. liaudies medicinoje.

XV–XVIII a. pradžios rašytiniuose šaltiniuose kraujučiai nurodomi kaip senovės prūsų medikai, mokėję „sustabdyti kraują iš žaizdų ar šiaip per gausiai bėgantį kraują, nuleisti kraują ir t. t. Jie terapinėje praktikoje vartojo užkalbėjimus. Analizuojant XIX–XXI a. nekrikščioniško konteksto užkalbėjimus, pastebėta, jog kraujo tekėjimo gydymo formulėse dažnai vartojami senovės baltų tikėjimų

⁵³ Beresnevičius, G. (2006). Burtai ir tikėjimai Vilniaus krašte ketvirtame XX a. dešimtmetyje: mitologiniai recidyvai ar liaudies magija? *Metai*, 12, 110–122.

⁵⁴ BRMŠ T. II, p. 216–217.

⁵⁵ LUGF Nr. 1287, p. 533; Nr. 24, p. 112; Nr. 731, p. 338.

⁵⁶ LUGF, p. 53, 533.

⁵⁷ Būgienė, L. (2010). Rytų Lietuvos kultūrinė tradicija: keli užkalbėtojo paveikslo bruožai. *Tautosakos darbai*, XL, 66–79.

⁵⁸ Petkevičius, R. (2013). Nerviniai sutrikimai ir jų gydymas Užpalių apylinkių XX–XXI a. tradicinėje medicinoje. In *Užpaliai* (p. 1433–1476). Vilnius: Versmė.

fragmentai – akmenys, vandens konstruktai. Tikėtina, kad XIX–XXI a. nekrikščioniško konteksto kraujo tekėjimo gydymo formulėse reflektuojami senieji prūsų ir lietuvių užkalbėjimai.

XV–XVIII a. pradžios rašytiniuose šaltiniuose minimi pustonys, pūtimu gydę žaizdas. Jie terapijos metu vartojo užkalbėjimus. Aprašyti pustonų veiksmai siejasi su XIX–XXI a. tautosakininkų užrašytais verbaliniais ir gestiniais užkalbėjimų atlikimais. XIX–XXI a. užkalbėtojų ir pustonų taikyta užkalbėjimų technika yra tapati – sakant užkalbėjimą, negalima atsikvėpti, t. y. būtina sulaikyti kvapą; pasakius formulę, būtina papūsti į lignonį (konkrečiai į užkalbamą sergančią vietą) arba užkalbamą daiktą.

XV–XVIII a. pradžios rašytiniuose šaltiniuose žolininkai nesiejami su medicina, o priskiriami „būrėjams iš žolių“. Šis žolininkų priskyrimas būrėjams suprantamas to meto istoriniame kontekste – XV–XVII a. gydymas žolėmis buvo prilyginamas raganavimui, burtininkavimui, o patys žolininkai laikomi burtininkais ir raganomis. Nors XV–XVIII a. pradžios rašytiniuose šaltiniuose nėra tiesioginių nuorodų, kad žolininkai gydė ar mokė gydytis žolėmis, tačiau tikėtina, kad žolininkai gydė ir skleidė vaistingųjų augalų rinkimo bei gydymosi žinias. Tai liudija duomenys, kad senovės baltai žinojo kai kurių žolių gydomąją paskirtį, mokėjo rinkti ir elgtis su žolėmis. Augalų rinkimo, džiovavimo ir kupolių darymo prieš Jonines ir per jas tradicijos yra išlikusios nuo XIX a.

XV–XVIII a. pradžios rašytiniuose šaltiniuose minimi užkalbėtojai, kurie „užkalba visokiausias ligas, tokias kaip dantų skausmas, taip pat augliai, kraujo ligos“. Tačiau Matas Pretorijus užkalbėtojų nepriskiria vaidilučiams, nors galimai jie buvo tie, kurie pagal pareigas mokėjo „užkalbėti gyvulių ligas“ ar turėjo „padėti žmonėms užkalbėjimais“. Remiantis XV–XVIII a. pradžios rašytiniais šaltiniais, galimai kai kurios nesudėtingos, kasdieniškos būtinybės gydymosi formulės buvo perduotos paprastiesiems žmonėms. Tai liudija dar XX a. vyravusį kelių skirtingų lygmenų medicininės magijos taikymą. XIX–XXI a. etnologai, folkloristai, tautosakininkai yra užrašę užkalbėjimų apščiai. Taip pat yra gausiai užrašyta žinių apie užkalbėjimų atlikimą, užkalbėtojų savimone daugelyje Lietuvos vietų.

XV–XVIII a. pradžios rašytiniai šaltiniai atskleidžia, jog vaidilučiai (kraujučiai, pustonys, žolininkai) ir užkalbėtojai buvo senovės prūsų ir lietuvių medikai ir gydymosi žinių skleidėjai. XV–XVII a. pradžios senovės prūsų ir lietuvių medicinos žinios (apie vaistingąsias medžiagas, gydymo formules ir atlikimo techniką), nors paveiktos krikščionybės, tautų maišaties (migruojantys skoliniai), kalbos raiškos pakitimų ir kt., reflektuojamos XIX–XXI a. liaudies medicinoje.

Santrumpos

1. MP – Matas Pretorijus (2006). *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*. T. III. Parengė Ingė Lukšaitė, bendradarbiaudama su M. Girdzijauskaite, S. Drevello, J. Kiliumi, M. Čiurinsku. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
2. BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. I (1996), II (2001), III (2003), IV (2005), sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
3. LUGF – *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės* (2008). Parengė ir įvadą parašė Daiva Vaitkevičienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
4. SB – Stasys Biziulevičius (2013). *Liaudies medicina Aukštadvario krašte 1935–1939 metais*. Vilnius: Versmė.
5. JBsn – *Juodoji knyga* (2004). Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka. T. 12. Sudarė Kostas Aleksynas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Literatūra

- Balys 2003 – Jonas Balys. *Liaudies magija ir medicina*. Raštai. T. IV. Parengė R. Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Balkutė 2017 – Rita Balkutė. Liaudies medicinos ir užkalbėjimų tradicijos Onuškių apylinkėse. In *Onuškis* (p. 1335–1364). Vilnius: Versmė.
- Balsys 2010 – Rimantas Balsys. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dovasios: nuo apeigos iki prietaro*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Balsys 2015 – Rimantas Balsys. *Lietuvių ir prūsų pagonybė: alkai, žyniai, stabai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Balsys 2017 – Rimantas Balsys. *Lietuvių ir prūsų religinė elgsena: aukojimai, draudimai, teofanijos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Balvočiūtė 2005 – Nijolė Balvočiūtė. Liaudies medicina Tauragnų apylinkėje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. In *Tauragnai* (p. 964–967). Vilnius: Versmė.
- Beresnevičius 2004 – Gintaras Beresnevičius. *Lietuvių religija ir mitologija. Sisteminė studija*. Vilnius: Tyto alba.
- Beresnevičius 2006 – Gintaras Beresnevičius. Burtai ir tikėjimai Vilniaus krašte ketvirtame XX a. dešimtmetyje: mitologiniai recidyvai ar liaudies magija? *Metai*, 12, 110–122.
- Biziulevičius 2013 – Stasys Biziulevičius. *Liaudies medicina Aukštadvario krašte 1935–1939 metais*. Vilnius: Versmė.
- Būgienė 2010 – Lina Būgienė. Rytų Lietuvos kultūrinė tradicija: keli užkalbėtojo paveikslo bruožai. *Tautosakos darbai*, XL, 66–79.
- Greimas 1996 – *Mitologija šiandien*. Antologija. Sudarė Algirdas Julius Greimas, Teresa Mary Keane. Vilnius: Baltos lankos.
- Medicinos terminų žodynas* (1980). Sudarė V. Astrauskas, S. Biziulevičius, S. Pavilonis, A. Vaitilavičius, A. Vileišis. Vilnius: Mokslas.

- Petkevičius 2011 – Rolandas Petkevičius. *Nervinių sutrikimų gydymas tradicinėmis priemonėmis XX–XXI a. pr. Aukštaitijoje ir Dzūkijoje*. Magistro baigiamasis darbas. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas.
- Petkevičius 2012 – Rolandas Petkevičius. Aukojimas tradicinėje lietuvių medicinoje XVI–XXI amžiuje. *Tautosakos darbai*, XLIV, 98–120.
- Petkevičius 2013 – Rolandas Petkevičius. Nerviniai sutrikimai ir jų gydymas Užpalių apylinkių XX–XXI a. tradicinėje medicinoje. In *Užpaliai* (p. 1433–1476). Vilnius: Versmė.
- Petkeviciute et al. 2010 – Zivile Petkeviciute, Nijole Savickiene, Arunas Savickas, Jurga Bernotiene, Zenona Simaitiene, Zenona Kalviene, Andrius Pranskunas, Robertas Lazauskas, Tauras Antanas Mekas. Urban ethnobotany study in Samogitia region, Lithuania. *Journal of Medicinal Plants Research*, 4(1), 64–71.
- Pretorijus 2006 – Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*. T. III. Parengė Ingė Lukšaitė, bendradarbiaudama su M. Girdzijauskaite, S. Drevello, J. Kiliumi, M. Čiurinsku. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Senvaitytė 2006 – Dalia Senvaitytė. Psichotropiniai augalai lietuvių tradicijoje. *Liaudies kultūra*, 4(109), 21–25.
- Siaurusaitis 2005 – Benjaminas Siaurusaitis. Gydytojo samprata ir raida Lietuvoje. In *Žmogaus samprata tradicinėje kultūroje*: konferencijų medžiaga iš konferencijų ciklo „Gimtis. Būtis. Mirtis“. Sudarė Rita Balkutė (p. 196–203). Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Trimakas 2000 – Ramūnas Trimakas. Liaudies medicinos tradicijos. In *Širvintos* (p. 537–541). Vilnius: Versmė.
- Tumas-Važgantas 2014 – Kalbamięji žmonės. In *Lietuvių mitologija. Iš Norberto Vėliaus palikimo*. T. I. Sudarė Ramunė Vėliuvienė (p. 84–97). Vilnius: Mintis.
- Vaičiulytė 2009 – Alma Vaičiulytė. Liaudies medicina. In *Obeliai. Kriaunos* (p. 976–998). Vilnius.
- Vaitkevičienė 2008 – *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės*. Parengė ir įvadą parašė D. Vaitkevičienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Vėlius 1996 – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*. T. I. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vėlius 2001 – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. XVI amžius*. T. II. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vėlius 2003 – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. XVII amžius*. T. III. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vėlius 2005 – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. XVIII amžius*. T. IV. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Zajavlova 2005 – Marija Zajavlova. Žmogaus samprata lietuvių ir baltarusių užkalbėjimuose nuo ligų. In *Žmogaus samprata tradicinėje kultūroje*: konferencijų medžiaga iš konferencijų ciklo „Gimtis. Būtis. Mirtis“. Sudarė Rita Balkutė (p. 36–43). Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.

Rita Balsevičiūtė

THE THERAPEUTIC ACTIVITIES OF PRIESTS-*VAIDILUČIAI*, AND TRACES OF THESE ACTIVITIES IN 19TH TO 21ST-CENTURY FOLK MEDICINE. PART I

Summary

Priests-*vaidilučiai* should be regarded as successors to the practitioners of the pre-Christian religion. According to 15th to 18th-century written sources, priests-*vaidilučiai* performed various duties, including medical duties. The nature of the therapeutic assistance they provided varied according to the magic activity they performed.

The aim of the article is to analyse data on the therapeutic activities of priest-*vaidilučiai* in 15th to 18th-century written sources, and to identify traces of these activities in 19th to 21st-century folk medicine, based on archival records and the author's healing records. The subject of the investigation is data about the therapeutic activities of *vaidilučiai* found in 15th to 18th-century literary sources. The study uses comparative, analytical and interpretive methods.

The historical-comparative method is used to compare the mythical material of historical sources written at different times (the 15th to the 18th century). The recorded mythical information is also compared to archival (19th to 21st-century) data and the author's (2010 to 2019) data. The application of this method reveals the transformation of mythical material in the context of historical change. In the study, we rely on Greimas' insight that 'in the methodological plane, every recorded fact must be viewed as an integral part of the wider whole into which it is included. Each mythical object or episode must be a pretext for developing a hypothetical model that can explain not only that object or episode, but also other related phenomena.' The research helps us to trace the meaning and origin of some therapeutic methods of folk medicine, and the possible development of traditions.

In 15th to early 18th-century written sources, information on priests-*vaidilučiai* as healers and spreaders of healing knowledge is fragmentary. Records made by Simon Grunau (1529), Lucas David (1583), Jacobus Lavinski (1583) and Matthaëus Praetorius (late 17th century) reveal that *vaidilučiai* were healers to whom people turned for advice and help in the event of illness, and they (healers) helped with advice, therapeutic procedures and treatment. The nature of the therapeutic assistance provided by priest-*vaidilučiai* varied according to their magic activities.

According to 15th to early 18th-century written sources, priests-*kraujučiai* are ancient Prussian medics who were able to stop bleeding from wounds and excessive bleeding. They used incantations in therapeutic practice. Possibly 19th to 21st-century formulas for the treatment of bleeding in a non-Christian context reflect old Prussian and Lithuanian incantations.

In 15th to 18th-century written records, herbalists are not linked to medicine, but are classified as fortune-tellers who used herbs. There are no direct indications that herbalists treated or taught herbal remedies. But it is likely that herbalists treated and disseminated knowledge on herbal medicine. This is evidenced by data that the ancient Balts knew the healing properties of some herbs, and how to collect and use them. In the 19th to the 21st century, the tradition of collecting plants for healing before/at Midsummer was preserved, and numerous herbal recipes were also recorded.

In 15th to 18th-century written sources, priests-*pustoniai*, who healed wounds by blowing, are mentioned. They used incantations during therapy. The described actions of *pustoniai* relate to the verbal and gestural performance of incantations recorded by folklorists in the 19th to the 21st century. The 19th to 21st-century technique used by charmers and *pustoniai* is the same: when you recite an incantation, you cannot breathe; it is necessary to hold the breath; when the formula is said, it is necessary to blow on the patient (specifically on the diseased area), or on the object being charmed.

In 15th to 18th-century written sources, charmers are mentioned who ‘charm all sorts of diseases, such as toothache tumours and blood diseases’. Charmers are not referred to as *vaidilūčiai*, although they may have been able, in accordance with their duties, to ‘charm animal diseases’ or ‘help people with incantations’. Based on 15th to early 18th-century written sources, some simple formulae for everyday needs were passed to ordinary people. This is evidenced by the 20th-century prevailing use/knowledge of several different levels of medical magic. In the 19th to the 21st centuries, ethnologists and folklorists wrote numerous incantations, knowledge about the performance of incantations, and awareness of charmers in many parts of Lithuania.

Although influenced by Christianity, by the mixing of nations (migration), and by changes in linguistic expression, the knowledge of ancient Prussian and Lithuanian medicine (medicinal substances, treatment formulas and techniques) is reflected in 19th to 21st-century folk medicine.